

BIBLIOTEKARJI IN RAČUNALNIŠKA ZNANJA

mag. Primož Južnič, Informacijsko razvojna služba
(RCU) Univerze v Ljubljani

UDK 023-057:377.5:007.5

Povzetek

Virtualna knjižnica je v bibliotekarstvu postala že dobro uveljavljen termin in se pogosto povezuje s hitrim razvojem Interneta. O sami virtualni knjižnici se veliko govori tudi kot o integraciji različnih medijskih oblik z Internetom, kar lahko približa ali da občutek (virtualne) realnosti. Veliko govorimo tudi o izobraževalnih učinkih in novih percepcijah znanja in učenja. Kakorkoli, Internet je predvsem dober primer servisa, ki je neposredno odvisen od števila oz. kritične mase uporabnikov. Ko je le-ta dosežena, postane rast hitra in navidez brez meja. Zato trenutno premalo govorimo o tem, kakšna znanja bi/bodo za virtualno knjižnico morali imeti sami bibliotekarji. Besedilo želi predvsem sistematizirati tudi praktične izkušnje, ki jih avtor ima s svojim delovanjem na obeh področjih - v bibliotekarstvu in računalništvu.

UDC 023-057:377.5:007.5

Summary

Virtual library had become a well established term in librarianship and is often related to the fast Internet development and its usage. It is often discussed of virtual library as an integration of different media with Internet which may give the feeling of (virtual) reality. The educational impact and new perception of knowledge and learning are also much discussed. However, Internet is a good example of service, that is directly related to number and critical mass of users. When this is reached, the growth is fast and almost limitless. We do not discuss enough about the training librarians should/will have for virtual library. This text tries also to systemize the practical experiences the author has in his professional work in two domains - librarianship and computer science.

1. Uvod - virtualna knjižnica in prihodnost knjižnic

Zadnjih nekaj let se je pojem virtualna knjižnica uveljavil in postal tudi pomembna paradigma v bibliotekarstvu in informacijski znanosti. Še bolj pa je postal modni pojem, pojem, ki za tiste, ki ga uporabljajo, pogosto vsebuje vse, kar povezuje knjižnico in sodoben razvoj računalništva in informatike. Vsak, ki "da kaj nase" mora poudariti, da on tudi razvija, vzdržuje ali uporablja virtualno knjižnico. Podobno velja tako za same knjižnice kot za vse njihove spremljajoče servisne dejavnosti, predvsem bibliografske servise. Toda v tem besedilu ni moja želja polemizirati s takšnimi stališči niti ponovno postavljati definicijo virtualne knjižnice, saj sem to storil že pred leti. (Južnič, 1993, 1995)

Izhajam iz predpostavke, da je virtualna knjižnica ideal, ki se mu poskušajo približati ponudniki različnih informacijskih storitev. Internet, kljub vsem pomanjkljivostim in težavam, je še vedno najboljši primer delujoče virtualne knjižnice. Sicer je njegov razvoj omogočil razvoj računalniških mrež in predvsem ustreznih uporabniških vmestnikov (WWW), toda nikoli ne bi zaživel, če ne bi bilo tako velikega števila njegovih uporabnikov. Vecina tistih, ki raziskujejo posledice in možnosti razširjanja in množične uporabe nove informacijske tehnologije (računalnikov, računalniških mrež, uporabniških vmestnikov in storitev), raziskuje predvsem vplive, ki jih ta ima na svoje uporabnike. Prav bibliotekarstvo in informacijska znanost s svojimi raziskovalnimi metodami pogosto raziskujeta to področje.

Vendar ima bibliotekarstvo še poseben interes za tovrstno raziskovanje. Kot praktična dejavnost je namreč stoletja imelo monopol na vrsto informacijskih dejavnosti, ki jih danes vse bolj prevzemajo drugi poklici in druge stroke. Zato je za samo stroko izredno pomembno znanje o tem, kaj pomeni sodobni razvoj informacijske tehnologije za knjižničarstvo in za poklic knjižničarja.

Virtualna knjižnica je takoreč odprta vsem, vendar pod pogojem, da uporabnik zna uporabljati tisto, kar je njena ponudba. Le-ta zahteva veliko več znanja kot uporaba običajne knjižnice in to zahtevano znanje se tudi hitro spreminja. Usposabljanje uporabnikov tako postane bistveni element virtualne knjižnice ter praktično enakovreden tehnološkemu pogojem za njeno uporabo. To pa hkrati pomeni, da so zahteve po strokovnem knjižničarju veliko višje kot kdajkoli v preteklosti.

2. Možne smeri razvoja

možne scenarije razvoja. Ekstremna primera sta optimistični in pesimistični scenarij.

Pesimistični scenarij

Večina nosilcev informacij so danes tiskane knjige in revije in tako bo po vsej verjetnosti ostalo tudi v bližnji prihodnosti, kljub impresivni rasti strojno čitljivih informacijskih virov. Tiskano gradivo bodo še naprej zbirali in shranjevali v posameznih knjižnicah, kot prostorsko zaključenih celotah in ustanovah. Informacijsko tehnologijo bodo sicer vse bolj uporabljale, da bi podprle nabavo, obdelavo, izposajo in shranjevanje tega gradiva. Te delovne naloge in procese bodo opravljale in nadzorovale knjižnice. Bibliotekarji bodo še naprej potrebni, da bodo vzdrževali zbirke tega gradiva.

Do tu je še vse v redu. Toda po tem scenariju bo prišlo do odločnega premika v vlogi knjižnice in knjižničarjev. Namreč takrat, ko bo tiskano gradivo v večini zamenjalo gradivo v strojno čitljivi obliki. Seveda se bo to zgodilo takrat, ko bo velika večina uporabnikov uporabljala predvsem te medije. Njihova uporaba bo enostavna in vsakomur dostopna. Njihov razvoj in uporabo pa bodo vodili strokonjaki z drugih, predvsem računalniških področij. Knjižnice bodo sicer še obstale, vendar predvsem v funkciji arhiviranja ali iskanja ter uporabe starejših virov. Vse druge sodobnejše naloge knjižnice pa bodo prevzele druge ustanove. Knjižnice v celovitem smislu bodo dejansko odmrle. Te spremembe lahko realno pričakujemo v naslednjih dvajsetih letih.

Optimistični scenarij

Število elektronskih informacijskih virov bo še naprej raslo in tudi nadomeščalo tiskane vire. Knjižničarji in drugi profesionalci na področju informatike in informacijskih virov pa bodo imeli vodilno vlogo pri tem razvoju. Prav tako aktivno sodelujejo pri pripravi, produkciji in evalvaciji informacijskih sistemov. Uporabniški vmestniki se sicer izboljšujejo, vendar so še vedno potrebni informacijski posredniki, ki svetujejo pri izbiri podatkovnih zbirk in opravljajo iskanje za tiste, ki tega ne želijo ali ne utegnejo sami. Knjižnice so tako še vedno ena od pomembnih možnosti za zaposlovanje informacijskih strokovnjakov - knjižničarjev. Obe obliki (tiskana in strojno čitljiva) se uporabljata tako za pridobivanje informacij nasploh, kot za koristno izrabo prostega časa. Knjižnice uporabljajo informacijsko tehnologijo predvsem zato, da lahko svoje lastne storitve bolje individualizirajo in prilagajajo potrebam uporabnikov. Sodobna informacijska tehnologija pomeni tudi komunikacijsko odprtost do uporabnikov, ki seveda ostajajo temeljna kategorija knjižničarske dejavnosti.

Seveda se bibliotekarski strokovnjaki razlikujejo v tem, kaj menijo, da bi lahko prispevalo k temu, da bi prevladal oz. se udejanil optimistični scenarij. Ena zanimivejših in zelo realnih ocen je, da se mora vzpostaviti simbiotičen (simbioza - sožitje) odnos med tistimi, ki izobražujejo za področje knjižničarstva in praktiki (Large, 1993). Po tem mnenju je takšno tesno sodelovanje tisto, ki lahko omogoči uspešno prilagoditev knjižničarjev sodobni informacijski tehnologiji in še nadaljnje kompetentno opravljanje njihovega dela v novih pogojih.

Vključitev znanj o uporabi informacijske tehnologije v formalno izobraževanje bibliotekarjev je sicer pomembno, vendar nezadostno. Namreč, če se ohrani dosedanja stopnja tehnoloških sprememb na tem področju (ki pa je dejansko celo večja), je realno gledano velika možnost, da bo tehnološko znanje, ki si ga pridobi bodoči bibliotekar med študijem, že zelo kmalu zastarelo. Seveda bi bilo možno anticipirati, v naprej predvideti, tehnološki razvoj in pripravljati študente za prihodnost. Toda ne samo da tega ni enostavno pripraviti (cena res sodobne strojne in programske opreme je še vedno zelo visoka), ampak tudi ni mogoče predvideti vseh smeri tega napredka. Zgodovina je polna napačnih predvidevanj o tehničnem razvoju v knjižnicah. Spomnimo se samo ocen o tem, kako pomembna bo tehnologija mikrofilmanja v knjižnicah.

Ker se informacijska tehnologija spreminja tako hitro, so tečajji za njeno uporabo bolj pomembni za nadaljnje izobraževanje kot za formalne stopnje izobraževanja. Seveda pa ni mogoče obojega v celoti ločiti, saj sta obe obliki med sabo lahko povezani. Tečajji in seminarji v okviru formalnega izobraževanja se v svojem namenu razlikujejo od tečajev za uporabo informacijske tehnologije kot dela permanentnega izobraževanja. Morajo predvsem dajati ne samo znanje, temveč tudi analizo, sintezo in vrednotenje ciljev znanja in seveda stalnega usposabljanja.

3. Uvajanje informacijske tehnologije v knjižnice

Da bi lažje razumeli potrebo knjižničarjev po stalnem usposabljanju za uporabo nove informacijske tehnologije, moramo na kratko obnoviti potek dosedanjega uvajanja informacijske tehnologije v knjižnice. Ta je v začetku potekala v sodelovanju z računalniškimi strokovnjaki. Tipični sta dve vrsti sodelovanja:

- a. z računalniškimi strokovnjaki znotraj iste ustanove (predvsem v specialnih in visokošolskih knjižnicah),
- b. z računalniškimi strokovnjaki, zaposlenimi izven knjižnice, običajno organiziranih v bibliografskih servisih.

Za sedemdeseta leta je za knjižničarstvo značilno oblikovanje bibliografskih servisov. Bibliografski servisi so tako organiziran računalniški servis za avtomatizacijo knjižnic. Takrat je bila potrebna tehnologija zelo draga in seveda veliko manj zmogljiva. Zato je bila povezava z bibliografskimi servisi neizogibna za večino knjižnic, ki so želele avtomatizirati svoje delovne procese. Toda že v osemdesetih letih je močnejša in veliko cenejša informacijska tehnologija postala dosegljiva tudi posameznim knjižnicam. Nastajalo je veliko več manjših, lokalnih mrež. Z devetdesetimi leti in Internetom so katalogi in seveda vse pomembnejše druge storitve različnih knjižnic postale še bolj enostavno in hitreje dosegljive. Tako kot so v osemdesetih letih bibliografski servisi izrinili vse svoje konkurente - predvsem različne informacijske servise (ki so se razvijali desetletje prej in se niso mogli vsi prilagoditi novim razmeram), v devetdesetih letih bibliografske servise (tiste, ki se ne morejo prilagoditi) izrivajo Internet in različne manjše, bolj avtonomne in fleksibilne mreže.

Stroški obdelave podatkov s pomočjo informacijske tehnologije se nenehno zmanjšujejo, število osebnih računalnikov/delovnih postaj narašča in prav tako njihova oz. zmogljivost strežnikov, ki jih uporabljajo. Računalniki in programi so vse enostavnejši za uporabo in shranjevanje ogromnih količin podatkov je enostavnejše in cenejše. Vse to pa je povezano z zmogljivimi računalniškimi komunikacijami, ki vsakemu uporabniku približajo knjižnično/ informacijsko storitev na delovno mizo ali domov.

Bibliografski servisi se pogosto vedejo tako, da svoj monopolni položaj zavarujejo in še vedno ponujajo argumente izpred dvajsetih let o tem, da izolacija knjižnic ogroža dosegljivost nacionalnih virov in uspešnih knjižničnih storitev (Lowell, 1991), kar je danes zastarel argument, ki po mnenju bibliotekarskih strokovnjakov ne ustreza več dejanskemu stanju, položaju in nalogam knjižnic. Informacijska povezanost vseh ponudnikov, nekdanj izključno knjižničnih storitev in veliko število ponudnikov in uporabnikov je danes popolnoma drugačna in problem dosegljivosti informacij je zamenjal veliko bolj zapleten problem preobilja in vrednotenja kvalitete oz. uporabnosti dosegljivih informacij.

Seveda ne smemo mešati tehničnih servisov s prednostmi sistemov vzajemne katalogizacije za zmanjševanje stroškov in bolj kvalitetno obdelavo gradiva v knjižnicah. Res je, da so sistemi vzajemne katalogizacije knjižničnega gradiva dobili glavni pospešek z razvojem bibliografskih servisov in mrež v sedemdesetih letih. Le-ti so omogočali posameznim knjižnicam, da avtomatizirajo svoje delovne procese in hkrati ustvarjajo ekonomske in drugačne prihranke. Vendar je sodelovanje knjižnic pri obdelavi gradiva veliko starejše in se je z novo informacijsko tehnologijo le avtomatiziralo.

V zadnjih nekaj letih vrsta raziskav in bibliotekarskih besedil dvomi o dejanski smiselnosti in o neizpolnjenih obljubah takega početja (Grover, 1991). Velik problem je tudi v tem, da se katalogizatorji morajo držati pravil, ki jih postavlja bibliografski servis in ne dejanske potrebe ustanove oz. področja, za katero delajo. Rezultat je izguba avtonomije in dodatni nepotrebni stroški. Knjižnice, ki imajo oz. nabavljajo literaturo, ki je relativno redka, ugotavljajo, da ne pridobijo veliko s sodelovanjem v sistemih vzajemne katalogizacije. To pomeni vse manj zanje zanimivih zapisov za prevzem v te sisteme in seveda še manjši interes s strani knjižnic, ki morajo same obdelovati večino svojega gradiva. Sodelovanje v sistemih vzajemne katalogizacije jim postaja le breme. Zato so te, predvsem specialne knjižnice prve, ki se odločajo za umik iz sistemov vzajemne katalogizacije in ponujajo informacije o svojem ali za njihovo področje pomembnem gradivu in informacijskih virih na druge načine.

Za večino knjižnic je to še seveda stvar prihodnosti. Ko ponujajo svoje usluge velikemu številu knjižnic, jim bibliografski servisi omogočajo tudi veliko število zapisov za prevzemanje. Največji bibliografski servis na svetu, OCLC npr. zatrjuje, da se pri njih vsakih 15 sekund pojavi nov zapis (www.oclc.org). Sodelovanje z bibliografskim servisom ima namreč danes smisel le v primeru, če zmanjša obseg dela v knjižnicah. To pomeni, da knjižnica sama obdela le kakšnih 10% do 20% zapisov, vse druge pa prevzame iz vzajemnega kataloga.

Če določena knjižnica samo vnaša v vzajemni katalog, se ji s tem obseg dela predvsem poveča (zahtevnejši vnos), zmanjša pa se njen čas, ki ga namenja delu z uporabniki. V Sloveniji se že nekaj let trudimo, da bi prevzemali zapise iz kakšnega mednarodnega servisa, seveda predvsem OCLC. Raziskava narejena v CTK, sicer na relativno majhnem vzorcu (50 enot) je ugotovila, da bi bilo možno prevzeti iz OCLC kar 74% kataložnih zapisov teh publikacij, ki jih mora drugače CTK obdelati sama (Petek, 1997), kar kaže ustreznost takšnega povezovanja. Predhodno pa bi bila potrebna še obsežnejša raziskava na večjem vzorcu različnih specialnih knjižnic.

Obdelava gradiva je le eno od delovnih opravil v knjižnicah. Bibliotekarski strokovnjaki pa v zadnjih nekaj letih predvsem razmišljajo, kako s pomočjo informacijske tehnologije avtomatizirati celotno delovanje knjižnice. Skupina avtorjev je tako na konkretnem primeru Iowa State University ugotovila, da avtomatizacija nabave monografij v osnovi le mehanizira prejšnje ročne procese in naredi le malo, da bi spremenila principe delovnega procesa. Pri tem mislijo predvsem na inovativne, novi informacijski tehnologiji prilagojene procese. Edino, kar so na dosedanji način dosegli je, da so zmanjšali obseg enostavnih administrativnih del (Morris, 1996).

Klasično delo knjižnic - nabava gradiva, obdelava, hranjenje in izposoja se preoblikuje in predvsem avtomatizira. To je prva stopnja uvajanja informacijske tehnologije v knjižnice, pri kateri so sami knjižničarji bolj ali manj pasivni uporabniki. Nadaljnji razvoj avtomatizacije mora potekati v skladu s spreminjanjem dela knjižnice in mora podpirati stalno evalvacijo tistega, kar se v knjižnicah dela in ne le oblik dela. Za takšno uporabo informacijske tehnologije bi knjižničarji morali imeti tudi dovolj znanja o njeni uporabi. Nedvomno so to znanja, ki jih za prvo stopnjo avtomatizacije ni bilo potrebno imeti.

4. Knjižničarji in računalniška znanja

V bibliotekarstvu bo vedno prevladovala kombinacija bolj teoretičnega izobraževanja in praktičnega usposabljanja. Samo tako bo možno hiter razvoj informacijske tehnologije dobro povezati s konkretnimi zahtevami uporabe informacijske tehnologije v knjižnicah, ki pa jo vse bolj določa uporabnik sam. Osnovna pa je želja knjižničarjev, da spoznavajo in uporabljajo informacijsko tehnologijo, sicer jih bodo nadomestili drugi strokovnjaki, saj čakanja ne bo. Primer Interneta, ko servisi kot so Yahoo, AltaVista ali Lycos, nastajajo mimo knjižnic kaže, kako lahko poteka razvoj po pesimističnem scenariju.

Po tradiciji prihajajo v knjižnice bibliotekarji z bolj humanistično izraženimi interesi in nič ne kaže, da bi se to kmalu spremenilo. To dejstvo samo po sebi ne pomeni nič slabega, vendar je z njim povezano manj interesa za tehnologijo in tehniko nasploh¹. Tudi v Sloveniji je študij bibliotekarstva organiziran na Filozofski fakulteti. V vsaki generaciji študentov je sicer nekaj posameznikov z impresivnim znanjem računalništva, uporabe računalniških komunikacij in storitev. To pa pomeni samo več operativnih težav pri poučevanju, saj je potrebno delati s študenti z zelo različnimi sposobnostmi in znanji uporabe informacijske tehnologije. Podobna razlika pa se pojavlja tudi med knjižničarji, ki že delujejo v poklicu. Nekateri med njimi so si pridobili veliko znanja o uporabi informacijske tehnologije in tudi spremljajo novosti, pri večini pa je tega manj, običajno tudi zaradi pomanjkanja interesa. Upoštevati pa je treba tudi preobremenjenost z operativnim, vsakodnevnim delom v knjižnicah.

¹ Na žalost, posebno pri starejših generacijah knjižničarjev, to prinaša lahko tudi tragikomične zaplete. Po eni strani nerazumevanje hitrega razvoja računalništva in informatike vodi v prepričanje, da je možno enkrat za vselej izbrati računalniško tehnologijo za delo v knjižnici! Po drugi strani pa so prepričani, da jim zato o računalnikih in informacijski tehnologiji ni potrebno prav nič vedeti. Seveda govorim iz osebnih izkušenj.

Če primerjamo tehnološka znanja knjižničarjev v ZDA s tistimi, ki jih imajo knjižničarji v Sloveniji, smo seveda lahko presenečeni. V članku o uporabi računalnikov v splošnoizobraževalni knjižnici izvemo, da zaposleni knjižničarji obvladajo vse elemente računalništva, od operacijskih sistemov, mrež in mrežnih programov in seveda programov za upravljanje s podatkovnimi zbirkami². V Sloveniji takšnih knjižnic, vsaj kolikor vem, ni.

Zakaj takšna razlika? Predvsem je tehnološka opremljenost naših knjižnic praviloma slabša in seveda je tudi servisov, ki jih nudijo prek informacijske tehnologije, veliko manj. Izjema so nekatere specialne knjižnice, kjer se bolje prilagajajo svojim uporabnikom. Ti uporabniki zahtevajo od knjižničarjev določena znanja s področja informacijskih tehnologij, saj brez tega ne morejo opravljati svojega dela.

Posebnost dela v specialnih knjižnicah je namreč ožja ali širša specializacija na določena strokovna področja, visoko usposobljeni in zahtevni uporabniki, ter visoka stopnja avtomatizacije dela in uporabe informacijske tehnologije. Zato nekateri menijo, da je za delo v specialni knjižnici potrebno posebno izobraževanje, ki se razlikuje od "tradicionalnega" izobraževanja knjižničarjev. Drugi pa se zavzemajo za bibliotekarsko izobraževanje, ki bi moralo usposobiti knjižničarje za delo v vseh vrstah knjižnic. To pomeni širšo temeljno bibliotekarsko izobrazbo in poznavanje dela v vseh tipih knjižnic.

Obstaja namreč stalna dilema o tem, ali naj bo knjižničar v specialni knjižnici izobražen oz. pripravljen za delo v specialni knjižnici izključno ali v večji meri v stroki, ki ji je knjižnica namenjena ali naj ima v osnovi bibliotekarsko izobrazbo. Ni dvoma, da se bo knjižničar moral izobraževati predvsem na področju bibliotekarstva in informacijskih znanosti in ne toliko v svoji osnovni stroki, če bo želel še naprej uspešno delati v knjižnici. Na drugi strani nekateri predlagajo kombinacijo osnovne univerzitetne izobrazbe v določeni stroki in podiplomskega izobraževanja s področja bibliotekarstva in informacijskih znanosti.

Res se delo v specialnih knjižnicah razlikuje od dela v večini drugih knjižnic. Toda sodoben razvoj bibliotekarstva, ki z informacijsko znanostjo vse bolj deluje na istem področju, tudi zabrisuje stroge ločnice med specialnimi knjižnicami ter splošnoizobraževalnimi ter šolskimi knjižnicami različnih stopenj. V vsaki knjižnici je namreč že najti elemente specialnega knjižničarstva. To pomeni tudi zahteve po večjem poznavanju informacijske tehnologije in njene uporabe ter razvoja.

Kakšne so lahko posledice pomanjkljivega ali šibkega poznavanja informacijske tehnologije in njene uporabe? Omenjali smo jih že, ko smo govorili o pesimističnem scenariju. Recimo jim torej dolgoročne posledice. Vendar lahko prepoznamo tudi druge težave. Pojavi se problem v komuniciranju s profesionalci na tem področju in zaradi lastnega neznanja seveda velika odvisnost od njih. Za ohranjanje svojega položaja in vloge morajo knjižničarji slediti razvoju informacijske tehnologije.

5. Nujnost nadaljnjega izobraževanja zaposlenih v knjižnicah

Verjetno danes ni poklica, kjer ni potrebno stalno (permanentno) izobraževanje, tudi po formalno zaključenem študiju. Prav tako je v vseh poklicih potrebno vse več znanj in zato tudi izobraževanja na področju računalništva in informatike. Bibliotekarstvo ni izjema. Nasprotno, prav knjižničarji so tisti, na katerih delo je nova informacijska tehnologija izjemno močno vplivala. Na žalost pa se tega niso vsi zavedali in je prestiž in status, povezan s suvereno in visoko strokovno uporabo te tehnologije v knjižnicah, šel drugim poklicem, predvsem računalničarjem in vse bolj tudi končnim uporabnikom.

Velik del krivde za to nosi pomanjkljivo dodatno izobraževanje bibliotekarjev na področju računalništva in informatike. Seveda bi bilo napačno, da bi zahtevali od knjižničarja, da bo pri svojem permanentnem izobraževanju usmerjen in omejen izključno le na ta tip izobraževanja. Nasprotno, enakovredno se morajo izobraževati na vseh drugih področjih bibliotekarskega dela in odpirati nova, kot so recimo spretnost komunikacije z uporabniki, marketing knjižničnih storitev in podobno.

Nujno je, da vsak knjižničar obvlada osnove uporabnega računalništva in računalniških komunikacij. Omenili smo, da je v bibliotekarsko razvitih deželah, predvsem v ZDA postalo običajno, da so v knjižnicah zaposleni tudi strokovnjaki, ki poznajo računalništvo in uporabo računalniških mrež. Pojavljajo se tudi novi poklici v knjižnicah, kot so npr. "Webmaster". Slovenili bi lahko ta poklic s strokovnjakom za postavitev storitev v Internet-u in omogočanje dostopa do njih z pomočjo WWW. Vendar je to že naslednja stopnja permanentnega izobraževanja zaposlenih v knjižnicah.

Kakšne oblike permanentnega usposabljanja na tem področju pa poznamo:

1 Samo-usposabljanje

2 Organizirano usposabljanje

1.1 Pomoč kolegov in prijateljev

1.2 Strokovna literatura in samostojno delo

1.3 Internetove storitve kot virtualna knjižnica

1.1 Morda zveni nenavadno začeti s to zelo neformalno obliko. Vendar to nikakor ni zanemarljiv vir usposabljanja, že zaradi relativno velike razširjenosti. Iz lastnih izkušenj lahko tudi rečem, da je to lahko izjemno uspešna oblika usposabljanja, vendar pod enim pogojem. Knjižničar mora imeti dovolj znanja o osnovah računalništva in informatike, torej mora vsa nova znanja oz. informacije znati postaviti v okvir tistega, kar o področju že ve.

1.2 Veliko se da tudi naučiti iz strokovne literature, tako specializiranih revij s področja bibliotekarstva kot iz seveda bolj poljudno pisanih revij s področja računalništva.

1.3 O tem tipu izobraževanja mogoče sicer premalo vemo, vendar vsak, ki ima dostop do Interneta, lahko hitro ugotovi, da ga lahko uspešno uporablja kot dodatek ali celo zamenjavo za prva dva vira znanja.

2. Ker smo o institucionaliziranem poučevanju že govorili na prejšnjih straneh, bi tu omenili Strokovne seminarje in tečaje. Organizirano izobraževanje ima za knjižničarje še poseben pomen. Res je, da smo knjižničarji preobremenjeni, raste število uporabnikov in storitev, zahtevnejša in časovno zamudna je obdelava gradiva, izmensko delo in podobno, pa stagnacija ali celo zmanjševanje števila zaposlenih. Možnosti in časa za izobraževanje ni dovolj v samih knjižnicah. Če bi želeli imeti kvalitetno in stalno usposabljanje zaposlenih, bi morali najprej urediti in zagotoviti osnovne pogoje za to.

Sicer je v vseh dokumentih razvoja, standardih ali pravilnikih povezanih s knjižničarstvom običajno zapisana zahteva, da je pravica in dolžnost knjižničarjev, da si stalno izpopolnjujejo svoje strokovne knjižničarske in druge sposobnosti za delo v stroki oz. na delovnem mestu. Toda običajno to ni povezano s pogoji za usposabljanje. Zato je pomembna dobra organizacija takega izpopolnjevanja.

Organizacija kvalitetnega stalnega usposabljanja za uporabo informacijske tehnologije je zahtevna in draga. Komercialne cene dobro izpeljanih tečajev so zato visoke in tudi prav je tako. Saj usposobljen delavec prinese ustanovi, kjer je zaposlen, s svojim kvalitetnejšim delom dodatno korist in seveda tudi zaslužek. Neprofitne organizacije žal običajno ne zmorejo plačila visokih

stroškov, pa tudi financer (država) jim zaradi pogostega nerazumevanja državnih uradnikov za pomen stalnega usposabljanja za kvalitetno delo teh stroškov posebej ne priznava³.

Nerealno je pričakovati, da bi se to v kratkem spremenilo. Vendar pa bi bilo smiselno, da se organizirajo take oblike usposabljanja, kjer bi bile cene nekomercialne, saj bi večji del stalnih stroškov pokrili financer, v našem primeru knjižnične dejavnosti. Pomen tako organiziranega usposabljanja pa bo treba financerju utemeljiti s prvimi praktičnimi rezultati. Dobri rezultati in korist takšnega usposabljanja pa bi le lahko prinesli tudi ustrezne spremembe v razmišljanje financerjev.

Tako smo se v Informacijsko razvojni službi (RCU) Univerze v Ljubljani na pobudo Komisije Senata za razvoj knjižničarstva in informacijskega sistema in ob podpori vodstva Univerze ter Ekonomske fakultete lotili organizacije takšnega izobraževanja. Sami učilnice ne bi mogli opremiti, če nam ne bi na pomoč pristopili sponzorji⁴.

Organizirani bodo naslednji tečaji za zaposlene na Univerzi v Ljubljani (in s tem tudi za knjižničarje):

- a. **Poznavanje osnov operacijskih sistemov** je pomembno za vsako delo z računalnikom. Brez tega je uporabnik dejansko omejen v svoji uporabi računalnika, saj ne more razumeti njegovega delovanja. Predvidevamo usposabljanje za operacijske sisteme VMS in UNIX ter seveda za Windows okolja (Windows 95 in Windows NT).
- b. **Programi Microsofta** (predvsem MS Office) so najbolj razširjeni uporabniški programi in jih uporabljajo vsi, tako administracija kot knjižničarji, študentje in profesorji. Word, Excel, Power Point in Access, so vsak na svojem področju pomembno orodje za boljše in hitrejše delo.
- c. **Internet in njegove storitve** so danes že tako razširjene, da ni posebno posebej predstavljati pomena njihovega poznavanja.
- d. **Usposabljanje za posamezne aplikacije**, ki jih vzdržuje IRS, ali za tiste, ki delujejo na Univerzi v Ljubljani.
- e. **S tem še nismo našli vsega**. Poskušali bomo organizirati tudi usposabljanje za vse druge programe, kjer bi se pokazal interes ali potreba. Želeli bi tudi organizirati usmerjene tečaje, npr. za pomoč študentom pri izde-

3 *V Evropski Komisiji, kjer sem delal tri leta kot ekspert za informatiko, so bili npr. Tečaji za uporabo vseh programov in storitev, povezanih z novo informacijsko tehnologijo (urejevalniki besedil, preglednice, sistemi za upravljanje s podatkovnimi zbirkami, ter seveda iskanje po vseh podatkovnih zbirkah, ki jih je Komisija omogočala), stalno odprti in to vsem, tudi za določen čas zaposlenim delavcem.*

4 *Tu moram posebej omeniti firmo ADD, zastopnika Digitala v Sloveniji, ki nam je s posebno donacijo, omogočil sodobno opremljenost učilnice s strežnikom AlphaServer 300 in 17 Pentium delovnimi postajami*

lavi diplomskih ali magistrskih nalog (iskanje informacij ter obdelava besedil in drugih podatkov).

Pomembno pri organiziranju tečajev je tudi poznavanje uporabnikov, njihovih potreb na delovnem mestu, interesov in njihovega predznanja. Zato bomo pri organiziranju tečajev skrbeli tudi za to, da bi jih organizirali za različne skupine uporabnikov, oz. že v razpisu tečajev pojasnili, komu so namenjeni. Uporabniške skupine pa bi določili po predhodno opravljenih analizah.

Zaključki

Upamo lahko, da bodo prav knjižničarji za take tečaje najbolj zainteresirani. Seveda ne samo kot udeleženci, ampak tudi kot njihovi nosilci. Ne bi želeli, da bi bili predavatelji ali nosilci tečajev le računalniški strokovnjaki. K izvajanju tečajev bi želeli pritegniti tudi tiste, ki imajo tako znanja z področja informacijske tehnologije, kot tiste, ki poznajo probleme njene konkretne uporabe. Vendar je znan problem dobiti ustrezne strokovnjake za vse vrste izobraževanja na področju bibliotekarstva.

Nikakor pa ne smemo pozabiti še na nekaj. Motiv za izobraževanje bi moral pri knjižničarjih izhajati iz notranjih potreb, izpolnjevanja zahteve, ki jo pred njih postavlja etika odnosa do knjižničarskega poklica. Znanja o uporabi informacijske tehnologije so pomemben del znanj, ki jih knjižničarji morajo imeti in predvsem sprejeti kot del znanj, tudi v bodoče potrebnih za dobro opravljanje tega poklica.

Literatura

1. Južnič P. "Izbor in vrednotenje informacijskih virov". *Knjižnica* ,37(1993)3 : 23-34
2. Južnič P. "Virtualna knjižnica (in knjižničarji)". *Knjižnica*, 39(1995)4 : 31-38
3. Large A. "Information technology and education for library and information studies: the challenge". *The Canadian Journal of Information and Library Science* ,1993;18(1):23-33
4. Lowell GR. "Special section: report from OCLC/RLC Seminar Local systems nad bibliographic utilities. Citirano po :Grover ML Cooperative cataloguing of Latina American books. The unfulfilled promise". *Library resources and technical services* ,1991. 35. 406-15
5. Grover ML "Cooperative cataloguing of Latina American books. The unfulfilled promise". *Library resources and technical services* , 1991. 35. 406-15

6. Domača stran OCLC - (<http://www.oclc.org>)
7. Petek M. "OCLC kot vir za prevzemanje zapisov v Centralni tehniški knjižnici". *Knjižnica*, 41(1997)1 : 39-53,
8. Morris DE. Rebarcak P- Rowley G. "Monographs Acquisitions: Staffing costs and the Impact of Automation". *Library resources & Technical Services*, 1996.40(4a) : 301-18
9. Milenkovič. M. "Profesionalizacija, specializacija in neideologizacija dela v (specialnih) knjižnicah". *Knjižnica*, 38(1994)3/4 : 181-189
10. Ambrožič M. "Izobraževanje knjižničnih delavcev v Sloveniji". *Knjižnica*, 38(1994)3/4 : 55-73
11. Zupanič S. "Pogled v knjižnično in informacijsko etiko". *Knjižnica*, 39(1995)1/2 : 7-25